

Dr hab. Waldemar Grabowski
Biuro Badań Historycznych
Instytut Pamięci Narodowej
ul. Janusza Kurtyki 1, 02-676 Warszawa

Warszawa, dnia 30 sierpnia 2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Bartłomieja Gryty

pt. „Wehrmacht na obszarze dystryktu lubelskiego Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1944. Studium z dziejów organizacji i funkcjonowania niemieckich sił zbrojnych na ziemiach polskich podczas II wojny światowej” napisanej pod kierunkiem dr hab. Waldemara Kozyry, profesora Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie

1/ OPINIA OGÓLNA

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska przygotowana przez Pana magistra Bartłomieja Grytę jest opracowaniem, które należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Jest to praca stanowiąca dowód biegłej orientacji Autora w projektowaniu i przeprowadzaniu badań historycznych, analizowaniu danych i konstruowaniu wniosków. Istotne jest, że podjęty przez Autora temat jest aktualny i istotny dla naszej wiedzy na temat okupacji niemieckiej w latach 1939-1945. W związku z powyższym podjęcie przez Doktoranta badania tego tematu uważam za uzasadnione i przyczyniające się do rozwoju aktualnego stanu wiedzy na ten temat.

2/ OCENA MERYTORYCZNA

2.1/ Znaczenie problematyki podjętej w recenzowanej rozprawie

Podjęta problematyka badawcza jest nadal relatywnie nowatorska. Tylko nieliczne prace historyczne opublikowane dotychczas dotyczyły roli niemieckich sił zbrojnych (Wehrmachtu) w okupacji Polski.

2.2/ Metodyka badawcza (założenia, cele, metody)

Recenzowaną dysertację można uplasować w głównym nurcie badań nad okupacją niemiecką w okresie II wojny światowej. Praca eksploruje podstawowe zagadnienia procesu obejmowania, umacniania oraz funkcjonowania okupacji w ciągu 5 lat.

Celem głównym recenzowanej dysertacji jest „gruntowne rozpoznanie obecności, a w szczególności działalności niemieckich sił zbrojnych na terenie dystryktu lubelskiego Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1944” (s. 3). Dodatkowo Doktorant postawił sobie także kilka szczegółowych celów poznawczych. Jednym z nich jest organizowanie przez dowództwa jednostek niemieckich pierwszych struktur okupacyjnych (niemiecki zarząd wojskowy). Kolejnym, niezwykle istotnym, celem poznawczym jest rozpoznanie struktury organizacyjnej oraz dyslokacja oddziałów Wehrmachtu na terenie dystryktu lubelskiego.

Celem pragmatycznym, jaki postawił sobie Autor, było zwiększenie stanu wiedzy na temat rzeczywistości okupacyjnej w Polsce, a zwłaszcza na terenie dystryktu lubelskiego. Po lekturze rozprawy, jestem przekonany, że zakładany cel główny, jak i cele szczegółowe zostały osiągnięta przez Doktoranta.

2.3/ Struktura rozprawy

Recenzowana rozprawa łącznie z załącznikami liczy 389 stron (w tym 37 stron materiału ilustracyjnego).

Rozprawa składa się ze Wstępu, sześciu zasadniczych rozdziałów, zakończenia, oraz sześciu aneksów. Całość dopełniają dwa indeksy: osobowy oraz nazw geograficznych. Należy podkreślić konstrukcję rozdziałów – każdy z nich zawiera: uwagi wstępne, zasadniczą treść rozdziału, oraz wnioski. W dwóch początkowych rozdziałach Autor przedstawił działania wojenne, głównie na Lubelszczyźnie w 1939 r. oraz dyslokację oddziałów Wehrmachtu w tej części okupowanej Polski przez cały okres wojny. Pozostała cztery zasadnicze rozdziały przynoszą opis działań oddziałów Wehrmachtu oraz niemieckich żołnierzy na Lubelszczyźnie w kolejnych latach okupacji.

2.4/ Wykorzystane źródła archiwalne

Autor recenzowanej dysertacji wykorzystał dokumenty z 5 archiwów polskich. Były to: Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Oddziału IPN w Lublinie, Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku, oraz Archiwum Programu Historia Mówiona Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie. Z archiwów zagranicznych Autor korzystał z dostępnych w internecie dokumentów zgromadzonych w ramach „Deutsche-russisches projekt zur digitalisierung deutscher dokumente in archiven der

Russischen Föderation” [Niemiecko-rosyjski projekt digitalizacji niemieckich dokumentów w archiwach Federacji Rosyjskiej].

2.5/ Wykorzystana literatura

Doktorant wykorzystał 13 zwartych źródeł drukowanych oraz „Dziennik rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich obszarów” z lat 1939-1941; 10 opublikowanych wspomnień i pamiętników; oraz blisko 190 opracowań. Wśród tych publikacji kilkadziesiąt, co warto podkreślić, to ;publikacje w języku niemieckim bądź angielskim. Najnowsza z obcojęzycznych prac została opublikowana w 2019 r., natomiast najnowsza publikacja w języku polskim wykorzystana przez Autora ukazała się w roku 2020.

Warto odnotować także wykorzystanie przez Autora recenzowanej dysertacji materiałów zawartych na siedmiu stronach internetowych, w tym kilku niemieckich.

Do wykorzystanej przez Doktoranta literatury, a zwłaszcza źródeł drukowanych – mam trzy uwagi i jedną wątpliwość. Pierwsza uwaga: Autor korzystał z przedruku pierwszego wydania tomu pierwszego fundamentalnego zbioru dokumentów wydanego w Londynie pod tytułem *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. Należy odnotować, że w 2015 r. jako wspólne wydawnictwo Studium Polski Podziemnej w Londynie oraz Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie zostało opublikowane drugie wydanie tegoż tomu. Jest to o tyle ważne, że drugie wydanie jest poprawione i uzupełnione w stosunku do wydania pierwszego.

Druga uwaga: w wymienionej literaturze nie znalazłem ważnej publikacji Anny Grażyny Kister pt. *Meldunki sytuacyjne Komendy Okręgu Lublin AK (maj-lipiec 1944)*. Publikacja ta ukazała się drukiem w roku 1998 w Lublinie.

Trzecia uwaga: w zestawionych przez Autora wykorzystanych źródłach drukowanych (s. 242-243) brak publikacji zawierającej obszerne fragmenty meldunków władz niemieckich: *Walka zbrojna i działalność polskiego ruchu oporu w świetle dokumentów niemieckich 1939-1945*, oprac. i red. naukowa J. Gmitruk, P. Matusak, Warszawa 2018.

I na koniec moje pytanie do Doktoranta: czy naprawdę w latach 1942-1944 w „Dzienniku rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich ziem” nie ukazał się żaden dokument przydatny w pisaniu recenzowanej dysertacji?

2.6/ Szczegółowa ocena merytoryczna poszczególnych części rozprawy

Pod względem merytorycznym praca zasługuje na pozytywną ocenę. Poniżej przedstawiam pewne szczegółowe uwagi, które mogą pomóc Doktorantowi w przyszłych badaniach.

Wstęp do recenzowanej dysertacji doktorskiej zawiera wszystkie istotne elementy, w tym uzasadnienie tematyki pracy, założenia metodyczne (cele, pytania badawcze) oraz opis struktury pracy. Tutaj także Autor omówił szczegółowo dotychczasowy stan badań.

Rozdział 1 (Kampania wrześniowa 1939 r. ze szczególnym uwzględnieniem Lubelszczyzny. Ustanowienie zarządu wojskowego Wehrmachtu i powstanie Generalnego Gubernatorstwa) liczy 38 stron (9,77% całości). Najwięcej miejsca – co zrozumiałe – Autor poświęcił na przedstawieniu działań wojennych na Lubelszczyźnie (s. 23-41). Natomiast omówienie niemieckiego zarządu wojskowego we wrześniu i październiku 1939 r. zajęło Doktorantowi 6 stron.

Rozdział 2 (Struktura organizacyjna Wehrmachtu w dystrykcie lubelskim: wrzesień 1939 – lipiec 1944) liczy 43 strony (11,05% całości). Doktorant omawia w tym rozdziale strukturę organizacyjną oraz dyslokację oddziałów Wehrmachtu w dystrykcie lubelskim GG od 1939 do 1944 r. Każdemu z tych lat poświęca kilka stron. Natomiast w umieszczonych na końcu rozdziału Wnioskach (s. 92-94) zaprezentował swoje przemyślenia na temat takiego właśnie rozmieszczenia niemieckich jednostek wojskowych oraz przyczyn takiego stanu rzeczy.

Rozdział 3 (Akcje przeciwpartyzanckie i pacyfikacyjne Wehrmachtu na terenie dystryktu lubelskiego w latach 1939-1944) liczy 42 strony (10,80% całości). W tym rozdziale Autor najpierw omówił akcje przeciwpartyzanckie i pacyfikacyjne Wehrmachtu na Lubelszczyźnie w latach 1939-1944, a następnie w podrozdziale 3.6 (s. 125-129) opisał inne rodzaje zbrodni popełnionych przez Wehrmacht. Dopełnienie problematyki rozdziału stanowi opis walk Wehrmachtu na Lubelszczyźnie z Armią Czerwoną w lipcu 1944 r. (s. 129-134). Istotnym elementem opisu działań Wehrmachtu jest zestawienie dokonane przez Autora strat niemieckiego wojska w opisywanych akcjach. Nie udało się Doktorantowi ustalić jednoznacznie wielkości tych strat osobowych – w zasadniczej mierze jest to wynik braków w dostępnych źródła archiwalnych. Niemniej jednak możemy stwierdzić, że w 1943 r. Wehrmacht w prowadzonych akcjach stracił w ośmiu miesiącach 1943 r. co najmniej 378 żołnierzy. Natomiast straty te były znacznie większe w 1944 r. i wyniosły tylko w pierwszych pięciu miesiącach co najmniej 1079 żołnierzy.

Ważnym także zagadnieniem podkreślonym przez Autora we Wnioskach na zakończenie rozdziału 3 jest wskazanie na łamanie systematyczne przez Wehrmacht umów międzynarodowych, w tym Konwencji Haskiej.

W tym rozdziale (s. 111) widnieje poważny błąd merytoryczny. Doktorat pisze bowiem o rozkazie Komendanta Głównego Armii Krajowej Stefana „Grot” Roweckiego. W Armii Krajowej nie było stanowiska (funkcji) Komendanta Głównego. Nazwa stanowiska została określona wyraźnie w depeszy (rozkazie) Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego z 14 lutego 1942 r. Na czele AK stał Dowódca, bez żadnych dodatków (Dowódca Główny itd.). Dowódca AK używał także tytułu Komendant Sił Zbrojnych w Kraju i tylko te dwie nazwy są prawidłowe. Niestety, nazwa Komendant Główny AK pojawia się wielokrotnie w publikacjach historyków, a także na stronach internetowych takich instytucji jak: Wojskowe Biuro Historyczne, Urząd do spraw kombatantów, a także Instytutu Pamięci Narodowej. Trudno zatem mieć zasadnicze pretensje do Doktoranta, że On również użył w jednym miejscu takiej nazwy. Choć błąd należy wytknąć. Podobnie jak obce polskiemu piśmiennictwu naukowemu jest pisanie: Stefan „Grot” Rowecki – jest to oznaka przyjmowania bezrefleksyjnego stylu występującego w historiografii anglosaskiej. Powinno być: Stefan Rowecki („Grot”).

Rozdział 4 (Niemieckie sądownictwo wojskowe na terenie dystryktu lubelskiego) liczy 28 stron (7,20 % całości). W tym to rozdziale Autor najpierw omawia niemieckie sądownictwo w pierwszych miesiącach okupacji (s. 137-142), następnie opisuje niemieckie sądownictwo na ziemiach polskich, aby przejść do części zasadniczej – niemieckiego sądownictwa wojskowego na Lubelszczyźnie (s. 150-155). Tutaj rodzi się pewna wątpliwość – szczegółowe informacje np. na temat liczby prowadzonych spraw przez sądy niemieckie wojskowe kończy się na czerwcu 1942 r.? Czyżby do dalszego okresu okupacji nie było tego typu danych?

W dalszej części rozdziału 4 Doktorant porusza niezmiernie interesujące kwestie, a mianowicie funkcjonowanie „Wojskowej Kolumny Patrolowej w Lublinie” (s. 155-160) oraz organizacji i funkcjonowania żandarmerii polowej (s. 160-162). W obu tych zagadnieniach podaje Autor dane odnośnie także lat 1943-1944, nie tylko z okresu wcześniejszego.

Rozdział 5 (Obozy jenieckie Wehrmachtu na terenie dystryktu lubelskiego) liczy 27 stron (6,94% całości). Całość tekstu tego rozdziału Doktorant zawarł w siedmiu podrozdziałach, w których przedstawił m.in. zagadnienie organizacji niemieckiego systemu obozów jenieckich. Następnie przedstawił Autor wykaz wraz z opisem obozów jenieckich

rozmieszczonych w różnych powiatach Lubelszczyzny. Ważne uwagi zostały przedstawione przez Autora na stronach 185-189, gdzie skonfrontował niemieckie obozy z przepisami Konwencji Genewskiej z 1929 r.

We Wnioskach (s. 189-191) Autor podał m.in. ustaloną przez siebie liczbę obozów jenieckich na terenie dystryktu lubelskiego – 28 (łącznie z prowizorycznymi i przejściowymi).

Rozdział 6 (Wehrmacht na obszarze dystryktu lubelskiego: inne formy działalności) liczy 33 strony (8,48% całości). W tym rozdziale Doktorant omawia relacje Wehrmachtu z administracją cywilną na terenie dystryktu (s. 192-199). Następnie ukazuje skomplikowane stosunki Wehrmachtu z organami policji niemieckiej (s. 199-204). Z kolei Autor opisał dość szeroko, biorąc pod uwagę całą objętość pracy, relacje Wehrmachtu z ludnością cywilną (s. 204-216). Ważne uwagi zawarł Doktorant w podrozdziale 5 (Stosunki Wehrmachtu z ludnością cywilną w świetle międzynarodowego prawa publicznego – prawa wojennego) (s. 216-219).

W **Zakończeniu** dysertacji (s. 225-232), oprócz klasycznego podsumowania i wniosków badawczych, Autor określił kierunki dalszych badań w tej tematyce, co niewątpliwie świadczy o Jego dojrzałości naukowej.

2.7/ Uwagi o Aneksach

Doktorant w recenzowanej dysertacji zamieścił 6 **Aneksów**. Choć oznaczone numerami 5 i 6 – trudno uznać faktycznie za aneksy. Znajduje się tam bowiem materiał ilustracyjny, w postaci map (Dokumentacja kartograficzna) oraz zdjęć (Dokumentacja ikonograficzna).

Ważne dla całości pracy są Aneksy oznaczone numerami od 1 do 4 (s. 258-331). Liczą one aż 74 stron, czyli 19,02% całości dysertacji. Żaden z rozdziałów merytorycznych nie zbliżył się do takiej objętości. Niemniej należy uznać i dookreślić znaczenie Aneksów nr 1-4 dla całości pracy. W sposób wyraźny unaoczniają one Czytelnikowi ilość oddziałów niemieckich stacjonujących na obszarze dystryktu lubelskiego w kolejnych latach wojny i okupacji.

W Aneksie numer 5, jak zaznaczono powyżej Autor zamieścił mapy. Konkretnie 10 map, przy czym aż 6 z nich dotyczy września i początków października 1939 r. Brakuje w owym aneksie przynajmniej jednego lub dwóch map (planów) z uwidocznieniem dyslokacji oddziałów niemieckich na Lubelszczyźnie. Zwłaszcza plan samego Lublina z zaznaczeniem miejsc stacjonowania Wehrmachtu byłby niezmiernie pouczający.

W Aneksie nr 6 Autor zamieścił reprodukcje 74 zdjęć, przedstawiających zarówno dowódców polskich i niemieckich, jak i ukazujące rzeczywistość okupacyjną. Obok fotografii dokumentujących zbrodnie Wehrmachtu mamy tutaj wizerunki z defilad, czy zawodów sportowych. Dobór zdjęć wydaje się właściwy.

2.8/ Język i formalna strona rozprawy

Od strony językowej i formalnej recenzowana dysertacja doktorska może zostać dobrze oceniona. Jak w każdym tego typu opracowaniu, również i w pracy przedstawionej przez mgr Bartłomieja Grytę można znaleźć usterki (np. „13 osób legitymizującym się narodowością żydowską” na s. 206; czy nieliczne „literówki”). Z doświadczenia wynika, że tego typu usterki występują nawet w publikacjach przygotowanych przez renomowane wydawnictwa naukowe. Dlatego też fakt znalezienia w recenzowanej pracy kilku tego typu błędów nie może wpłynąć w sposób zasadniczy na ocenę przedstawionej dysertacji.

Doktorant prowadzi narrację w pierwszej osobie liczby pojedynczej, co nie jest powszechne w polskim języku naukowym.

Rekapitułując, pod względem redakcyjnym i lingwistycznym, a także w zakresie stosowania poprawnych zasad dla odsyłaczy bibliograficznych, pracę oceniam wysoko.

2.9/ Pytania problemowe

Po zapoznaniu się z dysertacją miałbym trzy pytania szczegółowe do Doktoranta, o odpowiedź na które prosiłbym podczas publicznej obrony:

1. Na ile informacje zamieszczone w Rozdziale 4, o niemieckim sądownictwie wojskowym z lat 1939-1942 są wiążące dla lat 1943-1944? Dlaczego w tymże rozdziale informacje „urywają się” praktycznie na czerwcem 1942 r.?
2. Dlaczego Doktorant nie wykorzystał w dysertacji „Dziennika rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich ziem” z lat 1942-1944?
3. Czy Autor recenzowanej pracy jest pewien, że w głównym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie nie znajdują się dokumenty przydatne do przedstawionej pracy?

3/ WNIOSKI I KONKLUZJA KONCOWA

Wymienione powyżej sugestie i uwagi krytyczne nie zmieniają mojej pozytywnej opinii o pracy. Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska spełnia ustawowe kryteria (art.

13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz.U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami) tj.:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest eksploracja aktywności Wehrmachtu na okupowanych ziemiach Polski (w szczególności terenu dystryktu lubelskiego),
- wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta w dyscyplinie nauki historycznej,
- potwierdza umiejętność Doktoranta w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Do najważniejszych walorów recenzowanej rozprawy zaliczyć należy:

- ważność i aktualność podjętego tematu, w tym wypełnienie luki badawczej w Polsce w podjętym temacie badawczym,
- bardzo duża przejrzystość pracy i uporządkowany wywód naukowy,
- solidne ramy metodologiczne, w tym właściwy dobór metod badawczych,
- przeprowadzenie badań na wysokim poziomie,
- rzetelne opracowanie wyników badań,
- świadomość ograniczeń badawczych,
- dobry język – praca jest łatwa w odbiorze i ciekawa,
- umiejętność formułowania samodzielnych wniosków.

Reasumując, stwierdzam że recenzowana rozprawa doktorska mgr Bartłomieja Gryty pt. „Wehrmacht na obszarze dystryktu lubelskiego Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1944” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w w/w ustawie i na tej podstawie wnioskuję do Rady Wydziału Historii i Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Uważam, że całość wywodu naukowego, jak jakość prowadzonych badań przez Doktoranta są w skali Polski unikatowe. Ponadto, biorąc pod uwagę wagę podjętego tematu, zastosowane metody badawcze, oryginalny charakter, wkład w rozwój nauk historycznych oraz bardzo staranną stronę formalną recenzowanej rozprawy wnoszę o jej wyróżnienie poprzez publikację.

